

33

ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

2. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
2. CİLT

11-15 MAYIS 2015
ERZURUM

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3475-2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 172-2

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Candaş KESKİN

11-15 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen
37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
Erzurum Atatürk niversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOŐAR

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: Güner SAğIR
"Kars İli ve evresi Yüzey Araştırması"

Not :Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından
denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. şti.
Tel: 0312 310 59 95
ANKARA-2016

İÇİNDEKİLER

Hatice KALKAN Hyaipa Antik Kenti ve Çevresi YüzeY Araştırması-2014	1
Christine ÖZGAN, Verena GASSNER, Ulrike MUSS, Erich DRAGANITS, Özel TERAMAN, Benedikt GRAMMER Kolophon Antik Kenti 2014 Yılı YüzeY Araştırmaları	15
Turgut SANER Studies On Settlement And Architecture In Larisa Phrikonis (Buruncuk) 2010-14	27
Nazlı ÇINARDALI-KARAASLAN, Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI İzmir İli, Menemen İlçesi Prehistorik ve Protohistorik Dönem 2014 Yılı Arkeolojik YüzeY Araştırması.....	49
Felix PIRSON Pergamon 2014 - Yakın Çevrede Gerçekleştirilen YüzeY Araştırması Raporu	71
Yaşar ERSOY, Elif KOPARAL İzmir İli, Urla Ve Seferihisar İlçeleri YüzeY Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	79
Ercan AŐKIN Karaman İli Ve Mersin İli Mut İlçesi Antik Dönem Yerleşimleri ve Yerleşim Düzenlemesi Arkeolojik YüzeY Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	101
Güner SAĞIR Kars İli ve Çevresinde Yer Alan Ortaçağ Ermeni Kiliseleri (Ani Hariç) YüzeY Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	115
Akın BİNGÖL 2014 Kars - İğdir İlleri YüzeY Araştırmaları	131
Mehmet SAĞIR, İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA Serkan ŞAHİN, Seçil SAĞIR 2014 Yılı Kırıkkale ve Çorum İlleri YüzeY Araştırması.....	145
Sachihiro OMURA 2014 Yılında Kırşehir İlinde Yapılan YüzeY Araştırmaları.....	157

Asuman BALDIRAN Konya İli Bozkır İlçesi ve Çevresi 2014 Yılı Yüzey Araştırması	165
Ali BORAN, Tolga BOZKURT, Hasan YAŞAR, Şengül BAYAR, Razan AYKAÇ Ortaçağdan Günümüze Konya İli ve Güneybatı İlçeleri Yüzey Araştırması – 2014 Yılı Çalışmaları	177
Yiğit H. ERBİL, Alice MOUTON, Sercan YANDIM – AYDIN Konya İli Beyşehir İlçesi Fasıllar Anıtı ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014 Yılı Çalışmaları	193
Osman DOĞANAY, Emine KÖKER, Aynur YILMAZER, Savaş ALTUN Zengibar Kalesi (Isaura) 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları	207
Ömür HARMANŞAH, Peri JOHNSON, Müge Durusu TANRIÖVER Kuru Göl Havzası'nda Yerleşim ve Çevre: Yalbürt Yaylası ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması 2013 Sezonu	217
Ömür HARMANŞAH, Peri JOHNSON Hitit Ülkesi Sınırlarında Peyzaj ve Yerleşim Yalbürt Yaylası ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi Saha Çalışmaları 2014 Sezonu	235
Christopher H. ROOSEVELT, Christina LUKE, Bradley SEKEDAT The Central Lydia Arc Haeological Survey: 2014 Work At Kaymakçı And In The Marmara Lake Basin	251
Tevfik Emre ŞERİFOĞLU Mersin Aşağı Göksu Arkeolojik Kurtarma Yüzey Araştırması Projesi 2014 Sezonu Sonuçları	263
Ümit AYDINOĞLU, Ahmet MÖREL Dağlık Kılıkia'da Kentleşme ve Kırsal Yerleşimler Araştırması 2014	277
Umut ALMAÇ Mersin, Silifke, Ayatekla (Meryemlik) Ören Yeri Yüzey Araştırma ve Belgeleme Çalışması, 2014	289
Abdulkadir BARAN Thera Antik Kenti ve Çevresi 2014 Çalışmaları	301
Hüseyin Özyurt ÖZCAN Karia Bölgesi Bizans Dönemi Duvar Resimleri Üzerine İncelemeler – 2014 'Muğla'nın Bodrum İlçesindeki Çalışmalar'	313

İsmail ÖZER, İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Mehmet SAĞIR, Erksin GÜLEÇ 2014 Yılı Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması	323
Hanifi BİBER 2012 ve 2014 Yılları Muş İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları	335
Yoko TANIGUCHI, Keigo KOIZUMI, Chiemi IBA, Jennifer PORTER, Fazıl AÇIKGÖZ, Murat Ertuğrul GÜNYAZ Scientific Research for Conservation of the Rock Hewn Church of Üzümlü, Cappadocia.....	361
Füsun TÜLEK 2014 Yılı Osmaniye Arkeoloji Çalışmaları	379
Metin KARTAL, Eşref ERBİL, Murat KARAKOÇ Sakarya İli Tarih Öncesi Arkeolojisi Yüzey Araştırması (II), 2014	387
Bahattin ÇELİK Şanlıurfa İli Merkez İlçesi Neolitik Çağ ve Öncesi Yüzey Araştırması, 2014	409
Cristina TONGHINI Şanlıurfa Kalesi: Stratigrafik Analizlerin İlk Sonuçları	427
Zeynep KOÇEL ERDEM Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri İle Çanakkale Gelibolu Yarımadası (Trakya Khersones’u) 2014 Yılı Çalışmaları.....	443
Michael HOFF, Birol CAN, Rhys TOWNSEND, Ece ERDOĞMUŞ, Timothy HOWE The Antiochia Ad Cragum Archaeological Research Project: 2014 Season.....	463
Şengül Dilek FUL, Murat TEKİN, Tekin SUSAM, Emine Saka AKIN Sebastopolis Antik Kenti ve Çevresi 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	477
Harun OY Uşak İli Merkez İlçe İlk Tunç Çağı Araştırmaları 2014 Yılı Çalışmaları.....	499
Münteha DİNÇ, Deniz KAPLAN, Emre TAŞTEMÜR, Banu YILMAZ 2014 Yılı Uşak İli Ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması Eski Yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma) Yerleşimleri.....	521

İsmail BAYKARA, Berkay DİNÇER, Serkan ŞAHİN, Erkan KOÇ, Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA, İsmail ÖZER, Mehmet SAĞIR 2014 Yılı Van İli Neojen ve Pleistosen Dönemleri Yüzey Araştırması	539
Fulya DEDEOĞLU, Ali OZAN, Erim KONAKÇI Yukarı Menderes Havzası Dağlık Kesim Yüzey Araştırması Projesi 2014 Yılı Çalışmaları	553
Adnan BAYSAL Zonguldak Ereğlisi Prehistorik Yüzey Araştırması: 2014 Yılı Araştırma Raporu	563

ŞANLIURFA KALESİ: STRATİGRAFİK ANALİZLERİN İLK SONUÇLARI¹

Cristina TONGHINI*

Bu çalışma, *Sınırı yeniden inşa etmek: Şanlıurfa Kalesi* projesi kapsamında Şanlıurfa Kalesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarının ilk etabının sonuçlarının bir özetini sunmayı amaçlamaktadır.² Bu proje, gerek şehrin tarihi, gerekse genel anlamda tahkimat tarihi açısından büyük önem teşkil eden bir tarihi yapı olan Şanlıurfa Kalesi'nin tarihi-arkeolojik araştırmasını hedeflemektedir. Bu araştırma ilerleyen aşamalarında, bu önemli tarihi yapının korunması ve turistik bir değer kazanması için bir program geliştirilmesini sağlayacaktır.

Proje, bilimsel açıdan Yakın Doğu'daki tahkimat araştırmaları alanına girmektedir. Son yirmi yılda bu araştırma alanına olan ilgi yeniden canlanmış, özellikle de yoğun ve verimli saha çalışmaları sezonu sayesinde yöntem ve sonuçlarda radikal bir güncelleme gerçekleşmiştir.

Bu proje, Suriye'nin merkezinde bulunan Shayzar Kalesi'nde yapılan araştırmalara dayanan yeni verilerle halen devam etmekte olan tartışmalara

* Cristina TONGHİNİ, Venedik Ca' Foscari Üniversitesi, /İTALYA.

1 İtalyanca'dan Türkçeye çeviri Nora Elbe Patuzzi tarafından yapılmıştır.

2 Kaledeki ilk çalışma, Eylül 2014'te, yazıyı yazan Cristina Tonghini'nin başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya C.Tonghini'nin yanısıra Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nden Ramazan Baylan, arkeolojik röleve ve tarihi mimari alanlarında uzman mimar Enrico Reali, Kayseri Abdullah Gül Üniversitesi'nden mimarının stratigrafik analizi konusunda uzman arkeolog Cinzia Tavernari, Venedik Ca' Foscari Üniversitesi, İslami dönem konusunda uzman arkeolog Valentina Vezzoli katılmışlardır.

Proje, Kültür Varlıkları ve Müzeler Müdürlüğü, Ankara İtalya Büyükelçiliği'nin ve Ankara İtalyan Kültür Enstitüsü'nün, özellikle sayın büyükelçi G.Scarante ve G. Biscardi'nin desteği ile başlayabilmiştir. Aralarında, C. Tonghini'nin teşekkürlerini sunmak istediği, Maria Teresa Lachin, Nicolò Marchetti ve Guido Rosada'nın da bulunduğu birçok Türk ve İtalyan meslektaş pahabçilemez yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'ne teşekkürlerimizi sunarız.

3 C. Tonghini et al., *Shayzar I. The Fortification of the Citadel*, Brill, Leiden and Boston 2012.

katkıda bulunmuş olan bir araştırma grubu tarafından önerilmiştir.³ Şanlıurfa Kalesi hiç kuşkusuz, gerek bölgedeki kale inşası olgusunun incelenmesi, gerekse bu bölgeye has inşa tekniklerinin gelişiminin araştırılmasında ayrıcalıklı bir gözlem merkezi konumundadır. Selçuklular tarafından yapılmış veya yeniden inşa edilmiş olan kale, kuvvetli çatışmalara neden olan bir sınır bölgesinde, stratejik bir konumda ve önemli yolların kesişme noktasında bulunmaktaydı.

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, yörede Bizanslılar, Abbasi-ler ve i Banu Numayr gibi Arap hanedanları ve emirlikleri, Haçlılar, Ermeni-ler, Moğollar, Selçuklular, Eyyübler, Memlükler, Akkoyunlular, Osmanlılar birçok güç, zaman içerisinde şehrin kontrolünü elinde bulundurmuş, kale- nin inşasına ve bazen de yıkımına neden olmuşlardır. Bu bağlamda Şanlıurfa Kalesi'nde, bölgenin askeri mimarisinin gelişimini değişik boyutlarda yansı- tan, kültürel unsurların kalenin inşa tarihine ve biçimsel ve teknik oluşumla- rına olan katkılarını gösteren özellikler tespit edilebilmelidir.

Ayrıca, Şanlıurfa'da oluşmuş mimari geleneğin değişik bir özelliğinin de altının çizilmesi gerekir: Ortaçağ'da kentteki işçiler becerileriyle ünleniyorlar- dı ve onların bu varlığına İslam dünyasındaki önemli inşa projeleri tanıklık etmektedir. Diğer bölgelerde, VIII. ve XI. yüzyıllarda, gerek Doğu'da gerekse Batı'da, önemli ölçüde yitirilmiş olan eskiden miras kalmış bu teknik bilgi zaman içerisinde tam olarak da Şanlıurfa'da korunmuş olabilir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Konu hakkındaki mevcut bilimsel yayımlar hızlı bir şekilde incelendiğın- de, kalenin bugüne kadar derin bir arkeolojik araştırmaya tabii tutulmadığını ve bunun sonucu olarak da inşa aşamaları ve tarihi tam olarak belirleneme- miştir.⁴

4 Bkz. H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien*, Bonn, 1976 (Urfa pp. 31-37); T. A. Sinclair, *Eastern Turkey: an Architectural and Archeological Survey*, 4 vols., London, 1987-1990 (cittadella di Urfa: vol. IV, 1990, pp. 8-12). Ya- zılı kaynakların özetleri: M. Amoroux-Mourad, *La Compté d'Edesse, 1098-1150*, Paris, 1988; J.B. Segal, *Edessa. 'The blessed city'*, Oxford 1970

İlk aşamada, proje, toprak üzerinde bulunan kalıntılara uygulanan stratigrafik analiz yöntemiyle kaleyle ilgili inşa faaliyetlerinin bir ön sekansını belirlemeyi hedeflemiştir. Stratigrafik analiz yöntemi, özellikle İtalyan araştırmacıların ayırt edildiği 'Mimarının Arkeolojisi' diye nitelendirilen alan çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.⁵ Bu yöntem mimari kalıntıların, söz konusu yapının inşa aşamalarını gösterecek şekilde 'Stratigrafik Birimler'e ayrılarak kronolojik sekansların oluşturulmasını öngörür.

Aynı zamanda, hazırlık teknikleri ve kullanılan malzemelerin rötuşu, bağlayıcı maddelerin ve derzlerin kaplamalarının da içinde bulunduğu duvar ekipmanları ile belirlenen duvar tipleriyle ilgili bir katalog oluşturulacaktır. Katalog tamamlandığında bölge çapında karşılaştırmalara ve sınıflandırmalara yarayacak ve ayrıca tarihlendirme için bir araç niteliği gösterecektir.

Sonuçlar, kalenin inşa tarihinin yanı sıra, bir konservasyon programının projelendirmesi ve sit alanının değerlendirilmesi için gömülü kalıntılarla ilgili yeni araştırma programlarının oluşturulmasına katkıda bulunabilecektir.

---

5 Arkeolojik Mimari 1990 yıllarında Ortaçağ Avrupası'nın mimari yapısını daha ileri ve bilimsel yöntemlerle araştırmak amacıyla İtalya'da ortaya çıkmıştır. Arkeolojik kazı alanında titiz stratigrafik analizlerin kullanımı bu yöntemi geleneksel tarihi-mimari yöntemlerinden ayıran bir etkidir. Yeraltı kalıntılarında olduğu gibi yapılar üzerinde Stratigrafik Birimler belirlenir ve Faaliyet, Aşamalar ve Dönemler kronolojik sıralamalar tekrar oluşturulur. Somut veriler ayrıntılı olarak açıklanır, malzemelerin boyutları, gördükleri işlem ve rötuş dereceleri ve tipleri, duvar ekipmanları, bağlayıcı madde ve derzlerin yapımına dair verilerle duvar tiplerinden biri oluşturulur.

Bu yöntem sadece mimari kalıntıların araştırılmasında değil, aynı zamanda restorasyon projeleri kapsamında da geniş çaplı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu analiz, konsolidasyon ve geliştirme projelerinin gerektiği biçimde gerçekleştirilebilmesi için mutlaka gerekli olan detaylı belgelerin oluşturulmasını sağlar. İspanya'da duvar arkeoloğu bütün restorasyon şantiyelerinde zorunlu hale gelmiştir. Özellikle bu alan hakkında yayımlanan iki dergi mevcuttur: *Archeologia dell'Architettura*, Floransa, İtalya; *Arqueologia de la Arquitectura*, Vitoria, İspanya.

Bu yöntem hakkında bilgi için bkz: T. Mannoni, "L'analisi delle tecniche murarie medievali in Liguria", *Atti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale*, Palermo-Erice 1974, Palermo 1976, 291-300. T. Mannoni "Metodi di datazione dell'edilizia storica", *Archeologia Medievale* XI, 1984, 396-403. R. Parenti, "Le tecniche di documentazione per una lettura stratigrafica dell'elevato", in R. Francovich and R. Parenti (editors) *Archeologia e restauro dei monumenti*, Firenze, 1988, 249-279. R. Parenti "Il metodo stratigrafico e l'edilizia storica", in *Il modo di costruire*, Atti del Convegno, Roma, 6-8 giugno 1988, Roma, 1988, 297-309. G. Brogiolo, *Archeologia dell'edilizia storica*, Como, 1988. I. Ferrando Cabona, "Guida critica all'archeologia dell'architettura", *Archeologia dell'Architettura* VII, 2002, 7-42.

2014 SONUÇLARI

Kale, Şanlıurfa şehrinin kuzeyini hâkimiyeti altına alan kayalık bir alanda bulunmaktadır. Yapının karmaşık inşa hikâyesinin göstergesi olan duvar fragmanları, Doğu'da, Güney'de, Batı'da ve kısmen Kuzey'de, kalenin etrafının kayaya oyulmuş bir hendekle çevrelendiği alanda olmak üzere her bir tarafında görülmektedir (Resim: 3).

2014 sezonu saha çalışmaları özellikle dış kale duvarları üzerinde yoğunlaşmıştır. Aşağıda kale duvarlarının Doğu ve Güney cephelerinde (Resim: 2, A, B, C, D, E kısımları) ve Kuzey cephesinin bir kısmındaki (Resim: 2, F) sekansı olarak özet biçimde açıklanmıştır. Kuzey cephesinin analizi 2015 çalışması esnasında tamamlanacaktır.

Başlangıçta araştırma kale duvarlarının henüz restorasyon görmemiş kısımları üzerinde yoğunlaşmış (Resim: 2, A ve B), daha sonra restore edilmiş kısımları (Resim: 2 C, D, E ve F'nin bir kısmı) ele almıştır. Restorasyon görmüş kısımların analizinin yapılması, duvarın görüntüsünü tamamen değişikliğe uğratmış olan eklemlere harçla yapılmış derzlerden dolayı oldukça zor hale gelmiştir. Yine de, birkaç hipotez geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir.

Analiz ve yorumlar, stratigrafiye ve değişik duvar türlerinin tip olarak belirlenmesine yani 'Tipoloji'ye dayanarak yapılmıştır. Projenin bu başlangıç aşamasında, Stratigrafik Birimler basit fotoğraflara dayanarak kaydedilmiştir, gelecekte ana kalıntıların fotogrametrik rölövesinin alınması öngörülmektedir.

Araştırmaların bu ön aşamasında sekanslar sadece inşa faaliyetlerine dayanan dönemlere ayrılmıştır. Normal uygulamalarda öngörüldüğü gibi yıkım ve terk edilme dönemlerine yer verilmemiştir. Bunlar, çalışmaların daha ileri aşamalarında, inşa faaliyetlerinin kaleyle ilgili tarihi olaylarla bağlantısı daha iyi bir şekilde kurulduğunda konuya dahil edilecektir.

DIŞ ÇEVRE: SEKANS

1A Dönemi

Sadece, savunma duvarının güney kısmındaki inşasıyla ilgili iki küçük savuna duvarı parçası, bu döneme tanıklık eder. Bu yapı 1B dönemiyle eşza-

manlı olabilir. Olağanüstü orantıda blokların varlığı iki ayrı müdahale olarak ele alınmasını gerektirmiştir. Stratigrafik ilişkilerin eksikliğinden dolayı bu 1A ve 1B dönemleri arasında stratigrafik bağlantı kurmak mümkün değildir. Duvarlar, 1B döneminde olduğu gibi hendeğin kayalık duvarının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Duvarlar, hendeğin kayalık duvarının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir (dönem 3); 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır.

1B Dönemi

Güney tarafındaki duvar çevresinin farklı noktalarında, yeniden işlenmiş olduğu gözle görülmeyen (Tip 8, Resim: 4), büyük devşirme blok parçalarla inşa edilmiş savunma duvarı bölümleri tespit edilebilir. Bu duvar kalıntıları büyük ölçüde yıpranmış ve ağır restorasyon görmüşlerdir, bu yüzden tipolojik veriler ele alınırken dikkat edilmelidir. Belirlenebilen duvar bölümleri, özellikle hazırlanmış kayalık zemin üzerine hendeğin iziyle aynı hizada iliştilmiştir ve bu yüzden hendek izinden önceki bir zamana ait oldukları düşünülmektedir.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Duvarlar, hendek kayalığının hizasındadır, yani hendek izinden önceki bir döneme aittir (dönem 3); 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır. *Tipoloji:* Tip 12 ile benzemektedir, II. yüzyıldan sonraki bir dönemle tarihlendirilebilir.

2. Dönem

Duvar çevresinin değişik noktalarında (doğu, güney, batı ve kuzey taraflarında) bazı duvar kısımları ve savunma duvarına göre çıkıntılı kuleler (T8, T9 ve muhtemelen T12'nin bir kısmı), devşirme malzemeden elde edilmiş tamamen elden geçirilmiş kesme taştan yapılmış duvar özelliklerinden (Tip 5) dolayı bu döneme atfedilmişlerdir. Bu duvar tipinin bulunduğu yapılar hendek kayasıyla aynı hizada bulunmaktadır ve hendek izinden önceye aittir (Resim: 5). Barbakanlar gibi diğer savunma öğeleri günümüze ulaşmamıştır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: duvarlar 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) müdahalelerle kaplanmıştır. 3. dönemdeki hendek izinden öncesine aittirler. *Biçim tipolojisi:* bu orantıdaki kuleler, Qal'at Sam'an (Suriye) ve bölgedeki diğer tahkimatlar gibi X. yüzyıl sonu Bizans Dönemi yeniden tahkimat inşası döneminde bulunurlar.

3. Dönem

Bu aşamaya, doğu, güney, batı ve kuzey taraflarında hendek iziyle devam edilir (Resim: 3). Hendek, güney tarafının doğu kısmındaki iki kulenin altındaki kayanın kesiminden görülebileceği gibi, varolan bir tahkimatın planını izleyerek açılmıştır. Hendek açımı 2. dönemdeki (Resim: 6) kulelerin taşlarında da iz bırakmıştır.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: hendek izi, güney tarafındaki T8 ve T9 kulelerinin sonrasına, 4. (XIII-XIV yüzyıl?) ve 5. dönemdeki (XV. yüzyıl ortası) büyük müdahalelerin öncesine aittir.

4. Dönem

Bu dönemde kale duvarlarında önemli rekonstrüksiyonlar gerçekleştirilmiştir. Hendek kesimini de içeren büyük bir dönemden sonra muhtemelen kale büyük bir harabiyet dönemine girmiştir.

Rekonstrüksiyon işleri gerek güney gerekse kuzey tarafında görülebilmektedir. Bu döneme ait duvarlar içeride de bulunmuştur (Resim: 2, m. yapısı). Yeni duvarlar, önceki kalıntıların veya kayalık zeminin üzerine, ancak hendek tarafından kesilmiş kayanın hizasından geriye kurulmuştur.

Birçok ayrıntıya sahip tonozlu ve çeşitli iç mekânlarla (Resim: 7) bağlantılı, barbakanlı savunma duvarı kısımları yeniden inşa edilmiştir. Barbakanlar restorasyon tarafından gizlenmiş ve tipolojik belirlenmeleri mümkün olmamıştır. SB 12 barbakan, restore edilmiş olmasına rağmen, kısmen yorumlanabilir durumdadır: tonozlu bir atış bölmesinde bulunmakta (tonozlu kesme taş), kesme taştan kilit taşı olmayan tonoz kaplama sivri kemerli sıva görülmektedir. Enkazla dolu olan temel düz tipe benzemektedir (Resim: 8).

Bu yeniden inşa döneminde, biri kesme blok taş kaplaması kullanımıyla rötüşlanmış (Tip 2, Resim: 7), biri düz yüze sahip (Tip 6, Resim: 9), birinde ise yapının farklı bölümlerinde her ikisinin de bulunduğu 3 tip duvar kullanılmıştır. Üçüncü tipin varlığı göz önünde bulundurularak, her üç tip de aynı inşa dönemine atfedilmiştir. Araştırmaların devamı bu konunun aydınlatılmasını sağlayacaktır; bu üç tip aslında aralarında çok uzun zaman farkı olmayan üç ayrı inşa dönemine ait olabilirler.

Tarihlendirme Öğeleri; Stratigrafi: Bu üç tip duvar 5. dönem duvarları tarafından kaplanmıştır (XV. yüzyıl ortası). *Yazıtlar:* Bulduğu yerde (*in situ*) yazıt: bu yazıt muhtemelen XIV. yüzyıl başlarına ait olup incelenmesi hala devam etmektedir (Resim: 9). Yeniden kullanılmış yazıt (parça, Resim: 7): incelenmesi halen devam etmekte olan bu yazıt tersine çevrilmiş olarak yeniden kullanılmıştır (Okuma-yazma bilmeyen, Arap olmayan işçilik).

5. Dönem

Bu dönemde bütün dış çevrede önemli yeniden inşa faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Yeni duvarlar, genellikle çukurda veya hendek kesim izine göre aşağıda kalan kayalık zemine, daha önce varolan yapı parçalarının üzerine konuşlandırılmıştır. Batı (Resim: 10, 12) ve güney taraflarında, hem barbakanlı savunma duvarı parçaları, hem de önceki 2. dönemden kalma T8 (Resim: 11) gibi kulelerin kısmen yeniden yapılandırılması söz konusudur. Kuzey tarafında, 2015 projesinde araştırılacak olan yeni geniş kuleler (ör: T2, Resim: 2) inşa edilmiştir. Doğu tarafında, dönemin en iyi korunmuş barbakanı bulunmaktadır, ancak iç duvar tamamen restore edilmiştir.

Barbakan tonozlu bir atış bölmesinde, tamamen restore edilmiş olarak bulunur ve kesme taştan, kilit taşı olmayan bir tonozla kaplıdır. Savunma duvarının doğu tarafında, büyük ihtimalle dış kaplamanın çökmesiyle yok olmuş diğer iki atış bölmesinin ve ilgili barbakanların kalıntıları görülebilmektedir.

Bu 5. dönemde, ikisinin halen yerlerinde (*in situ*) tarihleri belirleyen yazıtların bulunduğu üç farklı duvar tipi kullanılmıştır: Tip 1 (Resim: 11), Tip 3 (Resim: 10), Tip 10. Bu dönemde, yeniden kullanmanın daha yaygın olduğu başka bir tipe de rastlanması mümkündür (Tip 7).

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Duvarlar 6A ve 6B dönemindeki duvarlar tarafından kaplanmıştır (Osmanlı dönemi). *Yazıtlar: Yerinde (in situ) yazıt:* Resim: 12 (doğu tarafı). Hükümdarın adını taşımaktadır (al-Sultan al-Malik al-A'zam Abu al-Nasr Hasan Bahadır 'Ali ibn Uthman Bik al-Yabandir Khan) ancak tarihi yoktur. *Yerinde (in situ) yazıt:* kuzey tarafı. Hükümdarın adını taşımaktadır (al-Sultan al-Malik al-A'zam Abu al-Nasr Hasan) ancak tarihi yoktur.

T3 kulesine yeniden konumlandırılmış yazıt, kuzey tarafı. Önceki ikisine benzeyen bu değerli yazıt, yapım emrini veren şahsın, daha önceki iki yazıtta belirtilen sultanın adını (al-Sultan Abu al-Nasr Hasan Bahadır 'Ali Khan) ve bunun yanısıra 865/1460 tarihini taşımaktadır. Yazıt, henüz inceleme aşamasında olan başka bir yazıt aracılığıyla Osmanlı dönemine atfedilebilecek bir kulede yeniden konumlandırılmıştır.

6A Dönemi

Bu dönemde, kalenin doğu tarafında bulunan 5.dönemde inşa edilmiş yapı restore edilmiştir. Bu müdahale muhtemelen sınırlı olmuş ve daha önceki yapıya (Tip 14) uyum sağlaması için yüzeyi tamamen düzleştirilmiş malzeme kullanılmıştır. Buraya kadar incelenen kısımlarda bu tür duvar kullanılmış olan başka müdahaleler belirlenmemiştir. Bu müdahale diğer Osmanlı müdahaleleriyle (6B dönemi) bağlantılı olup, burada, daha önceki yapılarla uyum sağlaması için farklı bir malzeme kullanılmış olabilir.

Bu 6A döneminde yeniden yapılan barbakanların içlerinin büyük bir restorasyon gördüğü anlaşılmaktadır, tonozlu bir atış bölmesine yerleştirilmiş, kilit taşı olmayan kesme taştan bir kemerle kaplı ve düz bir tabana sahiptirler. Bir önceki, 5. dönem için açıklananlarla oldukça benzerlik göstermekle beraber, boyutları farklıdır.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Müdahaleler XV. yüzyıl ortası 5. dönem sonrasına aittir.

Yerinde (in situ) yazıt: 955/1548 olarak tarihlendirilmiş yerinde (*in situ*) yazıt.

6B Dönemi

Bu dönemde dış çeverede önemli rekonstrüksiyonlar söz konusudur. Belirgin şekilde yıkılmış olan savunma duvarları (doğu - Resim: 12 - ve güney tarafları) restore edilmiş, kuzey tarafında çevre, heybetli kulelerin yapımı (ör: T3, Resim: 2) ve olan kulelerin hacmini genişleterek yeniden çizilmiştir. Bunlar detaylı olarak 2015 projesinde incelenecektir.

Bu rekonstrüksiyonlar için, biri halen incelemede olan, tuğralı bir yazıt aracılığıyla tarihlendirilebilecek, iki değişik duvar tipi (Tip 11, Resim: 13, ve Tip 13, Resim: 12) kullanılmıştır. Doğu kısmında, içerisi ağır şekilde restorasyon görmüş, 6A dönemindekiler gibi tonozlu bir atış bölmesine yerleştirilmiş, kilit taşı olmayan kesme taştan bir kemerle kaplı ve düz bir tabana (Resim: 12) sahip bir barbakan kalmıştır.

Tarihlendirme Ögeleri; Stratigrafi: Müdahaleler XV. yüzyıl ortası 5. dönem sonrasına aittir. *Yerinde (in situ) yazıt:* Halen incelenmesi devam eden kuzey tarafındaki kulelerden birinde (T3) bulunan, Osmanlı tuğralı yazıt (Resim: 2, T3).

SONUÇLAR

2014 Eylül ayında kalede gerçekleştirilen çalışmalar, başlangıç aşamasında olmalarına rağmen, yeni veriler ile, kalenin inşa tarihinin anlaşılabilmesine ve araştırmada karşılaşılabilecek problemlerin belirlenmesine katkıda bulunmuşlardır.

Yazılı kaynaklar, üzerlerinde M.S. III. yüzyıldan kalma yazıtlar bulunan iki ünlü sütunun da gösterdiği gibi kale inşa çalışmalarının çok eski dönemlerde başladığına işaret ediyorlardı. Kalenin günümüzde görülebilir kısımlarından hiçbirinin bu döneme ait olduğu kesin bir biçimde belirtilemez.

2014 Eylül ayındaki incelemeler, dış cephenin bazı kısımlarına yapılan Memlük müdahalelerinden önceki kısımların önemli ancak oldukça kısıtlı olduklarını göstermektedir (1. ve 2. dönemler).

Dış çevrede, tipolojik benzerlik bakımından I. döneme atfedilebilecek, sınırlı sayıda kale duvarı fragmanı bulunmakta, bunların N kompleksinin N1

dönemindeki duvarlarla benzerlikleri müdahalelerin M.S. II. yüzyıldan sonra gerçekleştirildiği izlenimi vermektedirler. Bunlar VI.yüzyıl Justiniano inşa dönemine ait olabilirler. L kompleksindeki S1 gibi başka yapılar da bu döneme atfedilebilirler.⁶ Bu döneme ait önemli bulguların kale duvarları yerine kalenin içerisinde bulunması daha olasıdır.

2. dönemin en belirgin izleri, bu dönemde yapılan kale duvarlarında kurulu bir dizi eğimli burçtur. 2. dönem duvarlarının, X. Ve XI. Yüzyıl Bizans müdahalelerine atfedilebilecek diğer surlar (Qal'at Sem'an, mesela Suriye'nin kuzeyinde 'Kireçtaşı Masifi' olarak adlandırılan surlar) ile tipolojik ve biçimsel benzerlikleri bu bağlamda, doğruluğunun kontrol edilmesi gereken bir hipotez yürütülmesini sağlayabilir. Bu hipotez bölgede, tarihleri daha iyi belirlenmiş diğer yapılarla karşılaştırılarak yapılacaktır.

Stratigrafik analiz, kaya üzerine oyulmuş hendeğin 2.dönemden sonraki, 4.dönemdeki büyük Memlük müdahalelerinden önceki bir zamana ait olması gerektiğini göstermektedir. İncelemelerden ortaya çıkan bir başka sonuç ise, Memlükler'in ve varislerinin restore ettikleri kalenin son derece harap halde bulunmasıdır. Sahadaki çalışmaların devamı ve yazılı kaynakların incelenmesi gelecekte bu konuya daha iyi odaklanılmasını ve kaleyi bu büyük yıkıma götüren etkenlerin anlaşılmasını sağlayacaktır.

Şüphesiz günümüzde kalede bulunan en belirgin bulgular daha geç dönemlerle bağlantılı olan Memlük (4.dönem), Akkoyunlular (5. dönem) ve Osmanlı'ya aittir (6.dönem). Doğu, güney ve batı cephelerindeki hendeğin varlığı savunma sisteminin yeniden yapılmasına olanak vermemiş, yalnızca savunma duvarının yeniden inşası incelenebilmiştir ve sadece kuzey cepheindeki savunma duvarı, 5. ve 6. dönemlerdeki büyük kuleleri de kapsayarak yeniden çizilecektir.

4. ve 5. dönemlere ait iç duvarların önemli kısımları ve çevrenin iç kısmındaki yapılar belgelenebilmiştir. Özellikle Memlük (4. Dönem) ve Akkoyunlular (5.dönem) dönemlerine ait inşa teknikleri hakkında bir dizi ayrıntılı veri

---

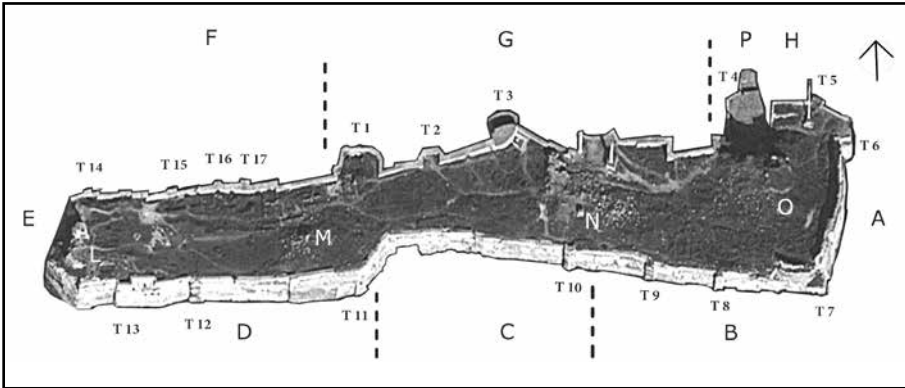
6 İç yapılarla ilgili araştırma 2014 yılında başlamış olup gelecek dönemlerde tamamlanacaktır. İlk sonuçlarla ilgili bir özet 2014 Aralık ayında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teslim edilmiş olan Final Raporu'nda belirtilmiştir

toplanmıştır. Örneğin, daha önce farklı dönemlerde kullanılan keser aletten farklı olarak Akkoyunlular döneminde kesme taşların rötuşlanması için kullanılan dişli bir aletin (ciseau grain d'orge) varlığı belgelenmiştir.

Sahadaki araştırmaların devamı, ayrıntılı belgelemenin tamamlanmasını, kalenin inşa aşamalarının daha özenli bir şekilde oluşturulmasını, bölgede tarihleri daha iyi belirlenebilmiş mimarı yapılarla tipolojik karşılaştırma yapılarak yeni hipotezler üretilmesini sağlayacaktır. Yine de Şanlıurfa Kalesi söz konusu olduğunda, özellikle Memlük döneminden önceki müdahalelerle ilgili kısımda özellikle arkeolojik kazının güvenilir kronolojik veriler edinilmesini sağlayacağını belirtmek gerekir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

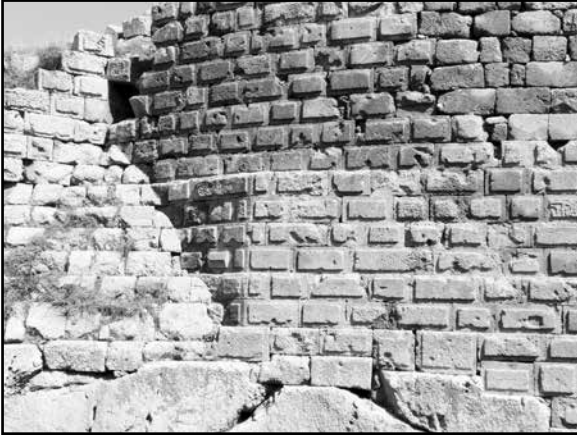
Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13